

KİTAP TANITIMI/BOOK REVIEW

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1206/2 Numarada Kayıtlı
El Yazması Eser

Burhan BALTACI*

Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1206/2 numarada kayıtlı el yazması eser, Nahl 16/97. ayetin tefsiri ile ilgili olarak kaleme alınmıştır. Eser, tamamen bir tefsir standartlarında olmadığı için bu şekilde ifade etmeyi tercih etmekteyiz. Risalenin dibacesinde, eserin özel bir ismi bulunmamaktadır. Katalog verilerinde, eserin ismi “Risâle fî Tefsîr-i Kavlihî Teâlâ: men ‘amile sâlihan min zekerin ev unsâ ve huve mu’minun” şeklinde yer almaktadır. Bu isimlendirmeden eserin, Nahl 16/97. ayetin tefsiri anlamında, ayetin bir kısmı ile yapılan bir adlandırma olduğu anlaşılmaktadır. Kataloğa göre risale, eserin “19b-24” varakları arasında yer almaktadır. Bu bilginin “19b-24b” şeklinde ifade edilmesi daha doğrudur. Yine katalogda, risalenin tefsire dair bir eser olduğu, müellifin ise hakkında bilgi bulunmayan Şeyhzâde Muhammed Es’ad olduğu ifade edilmektedir. İstinsah tarihi “1261/1845” olarak gösterilmektedir (Fajic, 1991, III, 311). Bu bilginin ferağ kaydındaki nottan alındığı kanaatindeyiz. Ferağ kaydında “safer” ayında yazıldığı bilgisi de bulunmaktadır (vr.24b).

Müellif Şeyhzâde Muhammed Es’ad hakkında bilgi bulunmadığına dair katalog verileri sebebiyle, müellif hakkında bir değerlendirme yerinde olacaktır. Katalogda ve eserin ferağ kaydında “Şeyhzâde Muhammed Es’ad” olarak yer alan müellifin, Osmanlı vak‘anüvisi ve Takvîm-i Vekâyi‘ nâzırı Sahaflar

* Doç. Dr., Kastamonu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, e.posta: baltaci@kastamonu.edu.tr ORCID: 0000-0001-5990-7131

Atıf/Cite as: Baltacı, B . (2019). Kitap Tanıtımı: Saraybosna Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi 1206/2 Nu.Da Kayıtlı El Yazması Eser. Dini Araştırmalar, 22 (55): 269-273. DOI: 10.15745/da.577560

Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi (1789-1848) olma ihtimalini değerlendirmek istiyoruz. Ferağ kaydındaki eserin yazıldığı tarih olan “1261/1845” ile yurarda adı geçen zatın vefat tarihi ve ferağ kaydında Abdülmecid Han’a dua cümleleri ile örtüşmektedir. Tefsire dair bilinen eserin bulunması (Bakara 2/212. ayet hakkında; İbnülemin, nr. 2649, vr. 30 b-33 a), “sözü uzun cümlelerle birbirine bağlaması tenkit edilmiş” gibi üslubu hakkında yapılan eleştiriler ile elimizdeki eserdeki dağınık üslubunun örtüşmesi, yaşanmış bir olaydan hareketle iman-amel münasebetini ele aldığı bir risâlenin bulunması (*Nasrun azîz*), diğer dinlere dair birikimi ve yazılarının olması ile de bu eserdeki diğer dinlerle İslam imanını karşılaştırması birlikte ele alındığında¹ değerlendirmesini yaptığımız eserin müellifi Esad Efendi’nin, Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi olması ihtimalinin, geniş bir araştırma ile ortaya konulabileceği kanaatindeyiz.

Eserin muhtevasına kısaca yer vermekte yarar görüyoruz. Eser “Mübesmilan Muhamdilen Musalliyen” ifadesi ile başlamaktadır. Bu ifade geleneğimizde “Besmele, hamdele ve salvele” dediğimiz hususları ifade ederek, yani “Bismillahirrahmanirrahim” diyerek, “Allah’a hamdederek, Resulullah’a salat ve selamla başlıyorum,” anlamında kullanılmıştır. Devamında aşağıdaki dua cümleleri yer almaktadır. Bu dua cümleleri Tâhâ 20/25-28 ve Mümin 40/46. ayetlerden iktibas edilmiştir. “قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي” “Mûsâ dedi ki: Rabbim! Gönlüme ferahlık ver. İşimi bana kolaylaştır. Dilimdeki tutukluğu çöz ki sözümü anlasınlar.” (Tâhâ 20/25-28) Bu ayet, “قال” kelimesi olmaksızın dua cümlesi olarak alıntılanmıştır. Ardından “وَأَفْوُضْ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ” “...Ben işimi Allah’a havale ediyorum. Şüphesiz Allah, kullarını hakkıyla görendir.” (Mümin 40/44) ayeti yine dua cümleleri olarak eserin dibacesinde yer bulmuştur (19 b).

Hamdele, salvele ve dua ayetlerinin ardından eser “مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ” “Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve ahirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz.” (Nahl 16/97) ayetinin açıklanmasına çalışılmaktadır.

Ayetin tefsirinde öncelikle iman edilecek hususlar sayılarak bunlara inanılması şartıyla dünyada da güzel bir hayat sürecekleri şu cümlelerle ifade

edilmektedir. “İşte bu mümin bunlara iman edip, bunları kalbiyle tam olarak diliyle ikrar ve kalbiyle tasdik ederek camı gönülden şeksiz inanıp iman eder. İşte bu halde mümin olarak salih amel yani güzel ve sevaplı işler işlerse biz onları dünya hayatında güzel bir şekilde yaşatırız. Yani Allah Teala'nın inayetiyle güzel bir hayat yaşarlar ve güzel geçinirler.” şeklinde bir açıklama yer almaktadır. “İşte bu güzel hayatın sahibi olan mümin eğer zengin ve güçlü ise bu durum açıktır.” ifadesiyle güçlü ve zengin müminin durumunun anlaşıldığı belirtilir. Ardından fakir ve güçsüz müminin bu olumlu hayatı nasıl yaşayacağı tartışılır. “Eğer bu mümin güçsüz ve fakir ise yine onun yanında hayatını ve geçimini güzel kılacak nesne vardır. Onun en büyük zenginliği gönül hoşluğu ile olan kanaatidir. Hak Teala'nın taksimine rıza göstermesidir ve o mü'min ahirette kendisine vaat edilen nimetleri bekler. Örneğin: Oruçlu kimsenin gecesinde olan nimetleri düşünerek gündüzü güzel etmesi gibi.” Ardından mümin olmayanın durumu tartışılmaktadır. “Mümin olmayan ve günahkâr olan kimseler bunun tam tersi olacaktır. Zira bu günahkâr fakir ise bu açıktır. Eğer mal sahibi ise kalbinin kasveti sebebiyle hırsı ve malını kaybetme korkusu ve endişesi yaşamı boyunca onu bırakmaz. Bu yönüyle yine üzüntü çeker. Müminlerin salih amellerine yani işledikleri güzel işlere ondan daha güzeli ile karşılık veririz, yani daha fazla ecir ve sevap veririz demektir.” yorumu yapılmıştır (vr. 20a).

Mümin olmayanların yaptıkları iyi işlerin değeri olup olmadığını tartışan müfessir, Furkan 25/23. ayete delil olarak atf yaparak bunların değeri olmadığını ispatlar. Ayet şu şekildedir: “وَقَدِمْنَا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ” “Onların yaptığı her işi ele almış ve onu savrulup giden toz toprak haline getirmiş olacağız.” (vr. 20b). Müfessir bu noktada, Bakara 2/82. ayete de delil olarak yer verir. “وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ” “الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ” “İman edip hayırlı işler yapanlara gelince, onlar da cennetliklerdir; onlar orada ebedî kalacaklardır.” Müfessir, akabinde münafıkların durumuna değinir (vr.20b).

Siyak meselesine de önem veren müfessir, Bakara 2/82. ayetin anlaşılması için Bakara 2/62. ayetinde dikkate alınması gerektiğini ifade ederek “siyak” dediğimiz “metin bağlamına” dikkat etmektedir. Bu ayetin metni ve meali şu şekildedir: “إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَىٰ وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ” “Şüphesiz, iman edenler; Yahudilerden, Hristiyanlardan ve

Sâbîiler'den de Allah'a ve âhîret gününe inanıp sâlih amel işleyenler için rableri katında mükâfatlar vardır. Onlar için herhangi bir korku yoktur; onlar üzüntü de çekmeyecekler.” (vr.21a). Eser bu noktadan itibaren (vr.21a), Nahl 16/97. ayetin tefsiri olmaktan çıkıp, Bakara 2/62. ayetin tefsiri hüviyetine bürünmektedir. Bu ayete yapılan bir atıfta ise ayet sehven “Maide suresinde” olarak ifade edilmiştir (vr.23b). Müfessir, “Arabi seyahatnamenin Türkçe tercümesinin kırkıncı sayfasından” diyerek naklettiği bir olayla, İslam imanı ile diğer dinlere inananlar arasında imani olarak bir fark olup olmadığını tartışmakta, bu tür bir imanın geçerli olmadığını kanaatine varmaktadır.

Eserin 19b'de “Tefsiri Hazreti Beyzâvî ve Ebu's-Suûd ile Keşşâf ve Tercüme-i Tibyân'da² ve diğer tefsirlerde” ifadesine yer verilerek Beyzâvî (ö. 685/1286) ve Ebu's-Suûd Efendi (ö. 982/1574) tefsirleri ile Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* isimli eserine genel bir atıf yapılmaktadır (s.19). Müellif, vr.20b'de ise Ebu's-Suûd'un tefsiri ile *el-Keşşâf* tefsirlerine sadece isim zikrederek atıf yapar. Amel ile imanın birbirinden ayrı olup olmadığını tartışırken, Beyzâvî'ye özel bir atıf yapılmaktadır. Eserdeki bu atıflarda diğer tefsir sahibi müellif isimlerini zikredilmekle beraber, Zemahşerî'nin isminin anılmayıp sadece eserinin isminden bahsedilmesinden, müellifin “Ehl-i Sünnet” itikadına sahip olduğunu anlamaktayız.

Eserde, her bir tespitin sonu, tefsir geleneğimizde yer aldığı üzere “Allah en iyisini bilir” ifadesi ile sona ermektedir. Bu müfessirin ifadesinin yorum olduğunu, yorumun da subjektif olduğunu gösteren takdire şayan bir yaklaşımdır (vr. 19b gibi).

Tefsirde, dilbilimden de istifade edilmiştir. “Bu ayeti kerimde olan “وهو مؤمن” güzel amel işleyen kimseden haldir.” denilmesi buna bir örnektir (vr.19b).

Eserin en önemli özelliği, Nahl 16/97. ayeti tefsir ederken diğer ayetler değerlendirilerek, Kur'ân bütünlüğü öncelenmek istenmiştir. Fakat eserin konusu olan ayetin tefsirine sadık kalınamayan eser, konu ile ilintilendirilen başka bir ayetin tefsiri haline dönüşmüştür.

Sonuç olarak, iman amel dengesinde yapılan Nahl 16/97. ayetin tefsiri olarak başlayan eser, diğer dinlere iman edenlerin imanının kabul edilip edilmeyeceğinin tartışıldığı Bakara 2/62. ayetin tefsiri olarak tamamlanmaktadır. Bu açıdan dağınık bir eser olarak nitelendirilebilir.

Notlar

- 1 Sahaflar Şeyhizâde Mehmed Esad Efendi hakkında geniş bilgi için bkz. Yılmaz, 2019: <https://islamansiklopedisi.org.tr/esad-efendi-sahaflar-seyhizade> (13.06.2019).
- 2 Tercüme-i Tibyân Tefsiri, Padişah IV. Mehmed'in isteği üzerine Tefsîrî Mehmed Efendi lakabıyla meşhur, Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ (1111/1699) tarafından yazılmıştır. Padişah, Ayıntâbî'den Arapça dil kaidelerine uygun olarak nâzil olan Kur'ân-ı Kerim'i Türkçe'ye çevirerek, onun manasındaki gizlilikleri, eşsiz hakikatleri, istiare ve ince misalleri açıklamasını istemiştir. Ayıntâbî de tefsirini yazdıktan sonra padişaha ve halkın istifadesine sunmuştur. Bazı bibliyografya kaynaklarında, Tercüme-i Tibyân tefsirinin Şeyhülislam Debbağzâde Muhammed b. Mahmud'un eserleri arasında kaydedilmesine rağmen, bu tefsirin, Muhammed b. Hamza el-Ayıntâbî ed-Debbağ'a ait olan Tercüme-i Tibyân tefsiri olduğunu tespit edilmiştir. (Bkz. İyibilgin, 2014, 69-88).

Kaynaklar/References

- Fajić, Z. (1991). Katalog Arapskih, Turskih i Perzijskih Rukopisa, Sarajevo.
- İyibilgin, O. (2014). "Ayıntâbî'nin Tercüme-i Tibyân Tefsirinin Muhteva ve Metod Bakımından Değerlendirilmesi". Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 19(29): 69-88.
- Yılmaz, Z. (2019). "Esad Efendi, Sahaflar Şeyhizâde". TDV İslâm Ansiklopedisi. <https://islamansiklopedisi.org.tr/esad-efendi-sahaflar-seyhizade> Erişim:13.06.2019.

